

Lenka Martínková, Reverendissimum officium. Biskupská konzistoř v Českých Budějovicích od josefinismu k revoluci (1785-1850), Praha: Vyšehrad 2017, 245 str., ISBN 978-80-7420-886-8

Oponentský posudek habilitační práce

Mgr. Lenka Martínková, Ph.D. překládá jako habilitační spis výše uvedenou již publikovanou monografii s výstižným názvem i podnázvem. Zatím co hlavní titul odráží dobový název konzistoře jako „nejdůstojnějšího úřadu“, podtitul navozuje, že autorce nejde jen o postižení správních dějin vybrané církevní instituce, ale především o postižení její role v kontextu měnícího se společensko-politického klimatu.

Autorčina publikace tedy není prací vývojově popisnou, ale problémovou – jde totiž o kvalifikované odpovědi na základní okruh autorkou vytýčených otázek, které jsou pro fungování jednoho z čelných církevních úřadů v českých zemích podstatné. Na základě důkladného studia konsistoriálních písemností „pro foro externo“ i „pro foro interno“ v celém předmětném období sleduje L. Martínková jak administrativní pravomoci konzistoře jako orgánu koordinujícího z pověření biskupa všechny složky církevní správy v diecési, tak také její soudní kompetence, to vše nejen na základě interních směrnic, ale také obecné legislativy. Zde znamená předěl vydání občanského zákoníku r. 1811, který přinášel pro všechny obyvatele země rovnost před zákonem a rovněž rovný přístup k vymahatelnosti úprava. Na chod konzistorní správy měl rovněž podstatný vliv dvorský dekret z r. 1832, v jehož důsledku se církvi na čas vrátila část její autonomní pravomoci (biskup byl znovu rozhodujícím činitelem při obsazování uvolněných církevních úřadů a o jeho nominacích byly příslušné státní orgány, především gubernium, jen informovány). L. Martínkovou tak zajímá především vzájemný vztah mezi konzistoří jako kolegiálním orgánem, jehož jádro tvořila biskupská katedrální kapitula, a orgány státní správy, respektive zároveň nakolik byla biskupská konzistoř doby josefínské a předbřeznové době autonomním církevním správním orgánem a nakolik orgánem pracujícím ve veřejném zájmu (a tedy pod veřejnou kontrolou), s čímž úzce souvisí další otázka po vlivu státní správy na její úřadování. Už na tomto místě lze předeslat, že vzhledem k tomu, že českobudějovická diecése se zrodila v Josefínském období, měla dle autorčiných zjištění lepší možnost jako orgán nezatížený předchozími zvyklostmi pružněji přijímat různé vnější podněty.

Autorka, která se církevní správě na různých rovinách v předmětném období věnuje dlouhodobě, byla na náročný úkol dobře připravena publikováním většího množství

předchozích dílčích studií a monografií, jakož i edic například pamětních farních pramenů, které vycházely, stejně jako předkládaná sumarizující práce, z autorčina důkladného pramenného studia nejen již editovaných zdrojů, ale především primárních pramenů v domácích i zahraničních paměťových institucích (zejména ve Všeobecném správním archivu Rakouského státního archivu ve Vídni). Komplementární s předkládanou prací je monografie, publikovaná v roce 2018 (*Primi inter pares: Biskupští okrskoví vikáři a jejich úřady na jihu Čech v letech reforem a revolucí (1785–1850)*).

Publikace o českobudějovické biskupské kanceláři je adekvátně stanovenému cíli strukturována do osmi hlavních kapitol, z nichž většina se ještě člení na podkapitoly. Autorka se tak postupně zabývá nejprve obecně posláním a náplní pojmu konzistoř a dále utvořením konzistořního úřadu v Českých Budějovicích (r. 1786) a jeho fungováním po dalších řádově 70 let až do poloviny 19. století, která přinesla obecně zásadní společenské změny. Zajímá ji centrální role konsistoře a kompetence územní, osobní i věcné, jakož i propojení s výkonem správy na nižších rovinách (arcikněžství, vikariáty a nejnižší fary) včetně vzájemné oboustranné komunikace (to vše samozřejmě opřeno o instrukce z r. 1785, 1811–1832 s doplňky v roce 1846). Pro zkoumání kontaktů mezi centrem a periferií zaslouží zvláštní zmínku autorkou prozkoumaných na 3000 tzv. konsistořních kurend neboli oběžníků, výjimečně v originálech dochovaných ve fondu vikariátního úřadu v Pelhřimově (v konsistořní registratuře jsou totiž dochovány, a ještě nekompletně, jen jejich koncepty). Co se týče personálního složení, zjistila autorka, že zatímco v prvních letech bylo několik kapitulárů ze šlechtického stavu, v dalších letech už převažovali příslušníci měšťanského stavu, přičemž výjimkou v jejich řadách nebyl ani selský původ. Jazykově naproti tomu situace vývojově nebyla příznivá češtině, neboť zvláště po vydání zmiňované instrukce z r. 1832 se začala více uplatňovat namísto latiny němčina (a čeština ustoupila zcela do pozadí). Zatímco výkon úřadu konsistořních radů nebyl honorován (jen ad hoc dostávali příspěvky na cestovné a stravu), běžné režijní náklady a náklady na provoz konsistořní kanceláře se hradily ze tří zdrojů, z nichž nejdůležitějším byl Náboženský fond. Brilantní je zejména podkapitola příznačně nazvaná *Úřední rutina, úřední komplikace a nárazové akce*, v níž autorka kromě běžného chodu úřadu představuje zajištění jeho funkcí v případě mimořádných událostí různého druhu. Podrobně zde také rozvíjí, které agendy zajišťovala konzistoř ve veřejném zájmu a na základě jakých nařízení státních orgánů (záležitosti matriční, statistiku, evidenci a ochranu památek, vojenské věci, nařízení v oblasti zdravotnictví a hygieny, sociální politiky, dobročinnosti a charity ad.).

Dosud badatelsky zcela opomíjenou problematiku představuje další ze základní úloh konzistoře, pojednaná v následující sedmé kapitole, totiž její působnost i jako diecézního soudu (v intencích instrukce z r. 1811 “strážkyně morálky kněží a pověsti duchovenstva jako celku“). L. Martínková zde může docházet k objektivně formulovaným závěrům o řádově 10% zastoupení „morálně vybočujících kněží“ díky tomu, že prozkoumala dosud v těchto souvislostech nevyužívaný pramen, totiž rukopisné katalogy kléru, které jsou dle jejího zjištění pro daný účel nejuvýmluvnějším zdrojem potřebných informací. Autorka tak nastiňuje jak personální složení soudu a jeho osobní, tak i věcné kompetence - patřili sem všichni příslušníci diecézního světského duchovenstva i sekularizovaní řeholníci působící v duchovní správě, z věcných záležitostí šlo o právní případy nesporné i sporné, včetně výjimečných i z trestní oblasti. Neopomíná ani církevní žaláře a po r. 1819 budování tzv. centrálních nápravných zařízení pro kněze.

Stejně objevnou je i rozsáhlá poslední kapitola, zabývající se konsistorní kanceláří, její písemnou produkcí i utvářením a správou registratury a archivu. L. Martínková zde navazuje na svou nedávnou monografii, která se stejnými fenomény pro českobudějovickou diecézi zabývala do roku 1813 (*Die Diözese Budweis 1785-1813: ein Beitrag zu Organisation, Verwaltung, Schriftgut und Geistlichkeit der Diözese in josephinischer Zeit*, 2011). Nyní tak rozebírá sledované jevy v celém dlouhém trvání až do r. 1850. Jde jak o personální obsazení konsistorní kanceláře (jako u mnoha jiných dobových kanceláří dost „poddimezované“), tak o finanční ohodnocení jejích zaměstnanců podle služebních stupňů, přičemž náležitou pozornost věnuje autorka i taxám vybíraným za úřední úkony v souladu s poměrně komplikovanými obecnými předpisy. Zajímají ji rovněž pravidla oběhu a manipulace se spisy v kanceláři a následně v registratuře a biskupském archivu, řízené rovněž pevnými pravidly a od svého zrodu považované důvodně za oddělení vlastní kanceláře. Kromě toho, že autorka naznačuje potíže s pojednáváním některých z vydávaných písemností (emanata) v rámci tradičních tzv. diplomatických kategorií, zabývá se rovněž, což je v naší diplomaticko-správní literatuře zatím vzácné, rovněž různými možnostmi dochování jednoho a téhož textu (v konceptu, originále a opise), respektive zároveň přesným služebním postupem od konceptu ke konečnému vyhotovení příslušného dokumentu (mezi ověřenými opisy zde měly svéráznou podobu tzv. potvrzovací listiny ve dvou formálně odlišných typech). Zabývá se rovněž tím, jaké měly různé typy vystavovaných písemností nutné ověřovací prostředky, včetně pečeti biskupa, biskupské katedrální kapituly i konzistoře. Další podkapitola je věnována různým typům přijatých písemností (recepta) od církevních i světských institucí, případně i osob a

jejich evidencím. Těm v podobě úředních knih (cancellaria) je věnována další podkapitola. V první řadě šlo o vyšší typ správních knih, které zároveň zajišťovaly právní průkaznost povinně zaknihovaných vkladů, takže ty mohly případně posloužit k vydání duplikátu příslušného dokumentu (originály písemností byly pochopitelně expedovány příjemcům). Byla to tedy jakási specifická registra mnohých zásadních právních úkonů (testamentárních pořízení, fundací, smluv ad.). Jiné knihy (kopiáře) naopak evidovaly přijaté písemnosti (odděleně ty, jež přicházely od papežské kurie) anebo měly protokolární charakter (záznamy o zasedáních konsistoře, o soudních jednáních ad.), přičemž do této skupiny patřily i tzv. pomocné knihy, totiž podací a exhibitní protokoly ke spisovému materiálu. Svěbytné byly nejrůznější evidence osob a majetku (katalogy kléru, kandidátů přihlášených ke konkurzním zkouškám, tzv. soupisy duší anebo knihy evidující majetek - beneficií, kostelů, kaplí ad.). Písemností pro vnitřní chod kanceláře tedy byla vedena celá řada a patřil sem i samotný spisový materiál. V něm představovala zcela specifickou složku agenda spojená s vizitacemi a s revizí a dohledem nad správou kostelního a zádušního jmění.

Autorka tedy musela, jak vyplývá i z poznámkového aparátu, prostudovat a vyhodnotit obrovské množství typů písemností uplatňujících se ve zkoumaném období. Představuje je z pochopitelných důvodů nikoli v analytických sondách, ale v sumarizujících a zobecňujících pohledech, v nichž je podstatné zachycení vývojových tendencí. Její publikace tedy bezesporu odpovídá na všechny úvodem postulované otázky a přibližuje zasvěceným a zároveň stylisticky hutným a tedy úsporným způsobem činnosti vrcholného církevního orgánu ve vymezeném období. Důležitý je akcent na reflexi obecně platných nařízení, které i v případě českobudějovické konsistoře stále silněji regulovaly chod kancelářské služby a charakter vydávaných písemností a na bezprostřední vztahy k orgánům státní moci, jakož i na výkon „přenesených působností“ samotnou konzistoří.

Podobně celistvě ještě dosud úřední chod žádného z jiných správních diecézních úřadů ve sledované době nebyl zpracován a proto **předloženu monografii Lenky Martínkové Reverendissimum officium ... považuji jednoznačně za vhodnou pro habilitační řízení.**

Doc. PhDr. Ludmila Sulitková, CSc.
katedra historie FF Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem
20. 3. 2020